

Museumsforeningen for Hals Museum

ÅRSSKRIFT 2007

Hals Museum

Museumsforeningen for Hals Museum

Som medlem af Museumsforeningen

- har du med ledsager gratis adgang i åbningsstiden til Aalborg Historiske Museum, Lindholm Høje Museet, Hadsund Egns Museum, Als Hjemstavnsmuseum og Hals Museum

- gratis adgang til museets medlemsaftener

- støtter du det kultur- og lokalhistoriske arbejde i den tidligere Hals Kommune, nemlig Hals, Ulsted, Øster Hassing og Vester Hassing sogne

- er du med til at sikre at vores fælles kulturarv bliver bevaret

- sikrer du dig indflydelse på lokale museums- og arkivaktiviteter

- får du 10 % rabat ved køb af publikationer udgivet af Hals Museum m.v.

- vil du modtage hvervegaver når du hverver nye medlemmer

- som nyt medlem modtage en gave

- modtager du *Årsskrift fra Museumsforeningen for Hals Museum og Hals Museum* en gang årligt samt tidsskriftet *Ting og Tider – Nyt fra Hals Museum* mindst to gange om året.

Et personligt medlemskab koster 75,00 kr. pr. år. Et erhvervs- eller institutionsmedlemskab koster 300,00 kr. pr. år. Et livsvarigt personligt medlemskab koster 1.500 kr. én gang for alle.

Bestyrelsen for Museumsforeningen for Hals Museum 1. marts 2008

Valgt på foreningens generalforsamling

Formand Klem Thomsen, Heden 9, Vester Hassing, 9310 Vodskov.

Tlf. 98 25 72 67. E-mail: klem@thomsen.tdcadsl.dk.

Næstformand Johannes Elsnab, Houvej 248, Øster Hassing, 9362 Gandrup.

Tlf. 98 52 90 91. E-mail: johselsnab@hotmail.com.

Kasserer Klaus Aage Bengtson, Nordkær 12, Holtet, 9362 Gandrup.

Tlf. 98 25 97 77. E-mail: nordkaer@pc.dk.

Sekretær Niels Bork, Midtergade 36A, 9370 Hals.

Tlf. 20 67 75 30. E-mail: n.bork@stofanet.dk.

Bestyrelsesmedlem Yrsa Jensen, Sønderkovvej 219, Gaaser,

9362 Gandrup. Tlf. 98 25 00 83. E-mail: gaaser@email.dk.

Bestyrelsesmedlem Annegrete Østergaard, Kystvejen 27, Hou, 9370 Hals.

Tlf. 98 75 34 43. E-mail: houbo@privat.dk.

Bestyrelsesmedlem Majbritt Jensen, Halsvej 173, Stae, 9310 Vodskov.

Tlf. 98 25 69 51. E-mail: mlb@jensen.mail.dk.

Suppleant Else Berthelsen, Jyllensgade 25A, Ulsted, 9370 Hals.

Tlf. 98 25 40 49. E-mail: jyllen@mail.dk.

Valgt af kommunalbestyrelsen i Aalborg Kommune

Søren Nordhald, Sømærket 5, 9370 Hals.

Tlf. 98 75 02 80. E-mail: sn-byraad@aalborg.dk.

Museumsleder

Henrik Gjøde Nielsen, Oddesundvej 3, 9220 Aalborg Øst.

Tlf. 98 15 25 54. e-mail: hfgn@mail.dk.

Indhold: Museumsforeningen for Hals Museum

ÅRSSKRIFT 2007

Hals Museum

Hals Museums Lokalhistoriske Arkiv

Hals Skanse – Ulsted Mølle

Årsskrift 2007
Museumsforeningen for Hals Museum
Hals Museum

Redaktør: Henrik Gjøde Nielsen
Redaktion: Niels Bork, Majbritt Jensen, Yrsa Jensen, Henrik Gjøde Nielsen,
Klem Thomsen, Annegrete Østergaard

Copyright © forfatterne, Museumsforeningen for Hals Museum & Hals Museum
Illustrationer: Lokalhistorisk Arkiv for Hals Museum, hvor intet andet er anført
Udgivet marts 2008 af Hals Museum og Museumsforeningen for Hals Museum
Tilrettelægning: Henrik Gjøde Nielsen
Teknisk produktion: Hals Museum
Oplag: 500 eksemplarer
ISSN 1395-2447

Postadresse:
Hals Museum, Postboks 31, 9370 Hals

Administration og Hals Museums Lokalhistoriske Arkiv:
Hals Museum, Toften 1, 9370 Hals. Tlf. 99 31 74 50. E-mail: hgn-kultur@aalborg.dk

Udstillingsbygningen:
Hals Museum, Tøjhuset, Hals Skanse, Østergade, 9370 Hals. Tlf. 98 75 03 25

Hjemmeside for Museumsforeningen for Hals Kommune:
www.halsmuseum.dk

Hjemmeside for Hals Museum, Nordjyllands Historiske Museum:
www.nordjyllandshistoriskemuseum.dk

Indhold

Henrik Gjøde Nielsen:

Fra istid til nutid i Hals Kommune – og omliggende farvande 4

Klem Thomsen:

Øster Aslund 5

Magne Lund:

En død svensker 15

John Rasmussen:

En kongelig benådning i 1860 16

Svend Aage Aggerholm:

M/S Jens Juhl 19

Klem Thomsen:

100 år med elforsyning i Hals Kommune 21

Fra istid til nutid i Hals Kommune – og omliggende farvande

Af Henrik Gjøde Nielsen

I *Årsskrift 2007* fra Museumsforeningen for Hals Museum og Hals Museum, bringes læseren traditionen tro geografisk rundt i hele den nu ikke længere eksisterende Hals Kommune, og tidsmæssigt spænder vi buen til yderpunkterne, idet vi periodisk bevæger os fra istid til nutid.

Til en indledning kunne man fristes til at sige, at formanden har ordet, for det er faktisk tilfældet. Mangeårig formand for Museumsforeningen for Hals Kommune, nu Museumsforeningen for Hals Museum, *Klem Thomsen* indleder *Årsskrift 2007* med en artikel om gården *Øster Aslund*, hvor ikke blot gårdens historie men også landskabets tilblivelse og historie behandles. Udgangspunktet for artiklen er det foredrag, som *Klem Thomsen* holdt, da foreningen inviterede medlemmerne på en tur til *Øster Hassing Kirketomt* og til *Øster Aslund* den 6. oktober 2007. Herefter bringer Hals Museums flittige hjælper i det sjællandske, *Magne Lund*, et dystert eksempel på hvad Rigsarkivet i København gemmer af dokumenter vedr. Hals, i den lille opsats *En død svensker*. Mindre dystert, og dog, er den redegørelse for en familiefejde, som *John Rasmussen* bringer i *En kongelig benådning i 1860*. Heller ikke den næste artikel er entydigt munter. *Svend Aage Aggerholm* fortæller i *M/S Jens Juhl* om en redningsaktion i 1945, som ikke tidligere har påkaldt sig den store opmærksomhed, sikkert fordi det pågældende forlis er blevet overskygget af *Kjøbenhavns forlis*, som indtrådte få år senere. *Årsskriftet* slutter dog i den lysere ende, nemlig med *Klem Thomsen*, som i artiklen *100 år med elforsyning i Hals Kommune* både afslutter *Årsskriftet* og sin redegørelse for denne centrale del af lokalhistorien; en redegørelse, hvis første del blev bragt i *Årsskrift 2006*.

Således bringes vi fra istid til nutid, fra havet til land, og rundt i hele den tidligere Hals Kommunes historie i *Årsskrift 2007*. Det er ikke alt sammen munter læsning, men dog oplysende, i mere end én forstand. God fornøjelse og god læselyst med *Årsskrift 2007 fra Museumsforeningen for Hals Museum og Hals Museum*.

Øster Aslund

Af Klem Thomsen

Vendsyssel dukker frem

Vendsyssel er interessant ved, at størstedelen af egnen var dækket af havet, da isen i den sidste istid smeltede bort, og lang tid derefter. Da isen begyndte at smelte skete det i ryk, og en lang tid standsede isranden i en linie med sydøstlig retning, som gik over Hammer Bakker og videre langs bakkeryggene i Aslund Plantage nord for Vester Hassing. Lad os høre beretningen fra en geologisk fører, om en tur forbi Hellighøje og Aslund, med denne artikels forfatters kommentarer i firkantede parenteser:

"Et par km vest for sandgraven ved Øster Skindbjerg når vi vejen, der fra Vester Hassing fører nordpå mod Try, og vi drejer nordpå, passerer en asfaltvej i et vejkryds og har til venstre et af bakkeøens højeste punkter Hellighøje, hvor terrænet når op til 45 m o.h. I denne findes en stor grusgrav, som vi straks skal besøge. [Dette må være den tidligere grusgrav ved gården Lyngholm, Østerhassingvej 117.] Vi kører imidlertid først videre nordpå mod Vester Aslund, og hvor vejen svinger til højre i skoven, kører vi ligeud og kommer til en stor grusgrav, der er et par hundred meter bred og har indtil 10 m høje vægge, der til dels ligger i bunden af ældre grave. [I dag må man køre ind i skoven til venstre mod kommunens arbejdsbytte for at finde den gamle grusgrav. Fortsætter man ad den afmærkede sti langs et dyrehegn på højre hånd, ligger grusgraven på venstre hånd. Den er nu bevokset med træer og buskads og er derfor ikke særlig synlig i landskabet.] Der ses her hovedsagelig dårligt sorteret sand og fint grus med en del skrålejrede banker, der viser, at den aflejrede vandstrøm er gået mod nordvest. Der ses ingen forstyrrelser i lagene og heller ingen dækkende moræne. Det er ikke rigtig flodgrus, men nærmest hedeslettegrus, aflejret af mindre bække, der her er strømmet frem fra isen, der har ligget sydøst herfor. Denne nu stærkt sønderskårne hedeslette når med en jævn overflade op til 45 m o.h. ligesom bakken med Hellighøje, og kun Knoldbjerg nordøst herfor når lidt højere op. En ryg øst for vejen hen imod Ø. Aslund er muligvis en åsryg. Det må tydes på den måde, at da isranden lå her, har den haft front mod nordvest, og havet har stået næsten 45 m højere end nutildags, hvilket må betyde, at næsten hele bakkeøen har ligget under havets overflade, da isen smeltede bort. De mange store sten, der ligger i graven, er hovedsagelig hentet andre steder, bl.a. i Himmerland."

Samtidig med at isen smeltede, hævede Vendsyssel sig. Da isen smeltede bort her ved Aslund var vandstanden som nævnt sunket til omkring 45 meter over havet – i forhold til vandstanden i dag – og i denne højde synes havet at have stået, da nordspidsen af Vester Hassing bakkeø dukkede frem af isen. Da isen var smeltet helt bort i denne egn, var vandstanden sunket til ca 30 meter ved Vester Hassing.

Foranstående bemærkning om, at ryggen henimod Øster Aslund muligvis er en åsryg, er interessant, for om navnet Aslund skriver Chr. Christensen:

”Man kunde tro, at ogsaa Ø. Og V. Aslund kunde have deres Navn af Ask, idet formen ”Asklund” kan forekomme, men Navnet betyder dog snarest Lunden paa Aasen.”

Den sidste istid har ikke givet navn til Aslund, men den har skabt den højderyg, der indgår som første led i navnet. Andet led i navnet, lund, betegner en lille skov. Mange navne på -lund er ligesom navne på -skov og -holt vidnesbyrd om skovrydninger som basis for bebyggelsesudvidelser.

Fra bronzealder til ødegårdskrise

De første tegn på mennesker her i området har vi fra gravhøjene, som stammer fra bronzealderen. Den mest udbredte placering i landskabet, i hvert fald i Jylland, er den linære, og syd for Øster Aslund har der ligget seks gravhøje på linie i nordvest-sydøstlig retning. De tre har ligget vest for den nuværende vej mod Øster Aslund, og her er de to vestlige pløjet op, mens gravhøjen tættest ved vejen er rimelig ubeskadiget. Den blev kaldt Brændshøj. På østsiden af vejen har der ligget tre gravhøje, som nu er små og næsten jævned.

Området har sandsynligvis også været beboet i jernalderen, selv om der endnu ikke er fundet direkte bevis herfor. Det er der derimod i Stæ og Vester Hassing. Jernalderlandsbyerne blev regelmæssigt flyttet over korte afstande. Deres flytninger forklares bedst ved at bopladsområdet efterhånden blev forurennet ved gødnings- og affaldsophobning, hvilket gjorde stedet uegnet til fortsat beboelse, men til gengæld gjorde det særdeles velegnet til agerjord. Jernalderlandsbyens årtusindlange vandring synes at være ophørt i en periode fra de sidste årtier i 900-tallet til begyndelsen af 1100-tallet. Noget tyder på, at jernalderlandsbyen på denne vandring ved hver flytning har medbragt sit navn, indtil navn og bebyggelse blev fastlåst ved indgangen til middelalderen.

Oveni den stationære landsbys opståen kom kirkebyggeriet, som et nyt og stabiliserende element i landsbyen. Første halvdel af 1000-

tallet blev den kristne kirkes egentlige gennembrudstid i Danmark. 1100-tallet blev den centrale kirkebygningsperiode i Danmark, mens antallet af nybyggede kirker i 1200-tallet var ret ringe. De første kirker var trækirker, og når disse ikke har kunnet påvises – uden i tilknytning til senere stenbyggede kirkeanlæg – skyldes dette en klar tradition i det middelalderlige kirkebyggeri. Den katolske kirke hævdede med stor styrke kirkens hellighed, så når en kirke skulle nybygges, måtte dette derfor som en ufravigelig regel ske på den gamle kirkes indviede grund. En anden ting, som gjaldt den kristne kirke, var, at den flyttede kultstedet og de døde ind i selve landsbyen. Skulle landsbyen herefter flyttes, måtte kirken efterlades på den gamle landsbytomt.

Fra 1000 til 1200 skete en voldsom befolknings- og bebyggelses-ekspansion, der øgede det dyrkede areal i stor stil. Den sidste flytning af oldtidslandsbyerne, adelbyerne, havde fundet sted. Adelbyernes fastlåsning på deres nuværende steder fulgtes op af en måske fordobling af landsbyantallet. De gamle landsbyer fungerede som moderbyer for de nye udflytterbyer, torper, der blev udparcelleret af de gamle landsbyejerlav. Og i skovegne anlagdes et væld af rydningsbyer. I 1200-tallet kulminerede ekspansionen, og fra omkring 1300 blev der – med undtagelse af kystegne og småøer – ikke længere oprettet landsbyer eller nye sogne i Danmark. Ejerlavssystemet var i hovedtræk færdigetableret.

Ikke sjældent ses i landskabet to nabolandsbyer med samme navn, men med en adskillelse i eksempelvis vester og øster. Flertallet af disse må repræsentere spaltede adelbyer. I adskillige tilfælde deles sådanne nabolandsbyer af sognegrænsen, og spaltningen må da være ældre end sognegrænsens indførelse. Bebyggelser med stednavneendelsen -torp (i nutiden bl.a. -drup) antages at være udflytterbyer, altså torper. Deres datering er særdeles bred, rækkende fra 800 til 1300. Hovedreglen er, at disse torper ligger i samme sogn som deres moderby; et indicium på, at de er opstået efter sognegrænsernes fastlåsning ved indførelsen af tienden omkring 1100. Dette er ikke tilfældet for Gandrup, så måske Gandrup er ældre, og Vester Hassing og Øster Hassing som moderbyer dermed endnu ældre, men vi ved det reelt ikke.

Fra 1000-tallet til 1200-tallet blev det dyrkede areal som nævnt udvidet, og agerbruget blev intensiveret med større produktion til følge. Men fødevarerbalancen var skrøbelig. Stigningen i produktionen blev modsvaret af en lige så stor stigning i befolkningstallet, og i løbet af 1200-tallet blev mange brug så små, at familierne dér måtte leve på et eksistensminimum. Når først herremand, konge og kirke havde fået deres andel af produktionen, var det resterende overskud til at over-

se. Hungersnøden spillede derfor en stor rolle. Fra omkring 1300 synes dødeligheden at have oversteget fødselstallet. Vendepunktet synes at ligge 1315-1317, hvor Nordvesteuropa tre år i træk rammes af misvækst, hungersnød og massedødsfald. Oveni dette kom så pestepidemien, Den sorte Død, som ramte Europa i 1347-1350. Mange steder blev hovedparten af befolkningen bortrevet, ødegårde opstod og nogle steder blev hele landsbyer nedlagt. Med mellemrum brød nye epidemier ud, således 1361, 1369 og 1374. Først omkring 1450 starter befolkningsvæksten igen, og vi skal frem til 1500 før vidnesbyrdene om vedholdende vækst bliver klare.

Øster Hassing gamle kirke

Der vides meget lidt om den gamle Øster Hassing kirke. Den første stenkirke på stedet formodes at være bygget i Erik Menveds tid, altså mellem 1286 og 1319. En ting ved man dog om den gamle kirke, nemlig dens placering, som er et stykke vest for Øster Hassing by, og denne placering har dels været kilde til forundring, og dels grobund for antagelser.

Øster Hassing sogn er langstrakt, fra Gaaser i sydøst til Striben i nordvest. Så måske kan kirken være placeret, hvor den er mest central beliggende for hovedparten af sognet. Problemet er bare, at vi ikke kender tidspunktet for opførelsen af den første kirke, lige så lidt som vi kender tidspunktet for etableringen af de enkelte bebyggelser. Efter min mening er der stor sandsynlighed for, at der har været en trækirke, før den første stenkirke blev bygget; ellers er kirken kommet for sent i forhold til sognet, og sogn og kirke burde følges nogenlunde hånd i hånd. Af byer har Øster Hassing, Gaaser og Gandrup sandsynligvis eksisteret, da kirken blev bygget, mens Holtet må være kommet til senere. Af samlinger af gårde og huse, måske tidligere landsbyer, må Øster Aslund, og måske også Skindbjerg, have eksisteret. Af større gårde kan Nejsig og Føltved gårdene have eksisteret, og måske også Poulstrup, Abildholt, Egen og flere. Der er en overvægt mod nord, hvilket også stemmer overens med, at den største indgangslåge findes i kirkedigets nordvestlige del.

En anden mulighed er, at Øster Hassing by har bevæget sig mod øst; måske var der ikke plads mod vest p.g.a. andre landsbydannelser. Den oprindelige trækirke kunne ikke flyttes, men det kunne landsbyen.

Igen, det er kun teorier, og så længe vi ikke kender tilblivelsesårene for såvel den første kirke som landsbyerne og gårdene, vil der være plads til teorier. Kun arkæologiske udgravninger og undersøgelser vil give flere fakta.

Lad os høre en historie fra en svensk besættelse af egnen:

"I 1657-60 huserede svenskerne over hele landet, og der var indkvartering på Øster Aslund, der vel nok var sognets største gård. Manden på gården, Bertel Laursen Kjærulf, havde følt sig hårdt trængt af fjenden, der indkrævede proviant, og han skulle efter sigende have afleveret den sidste ko. Måske havde svenskerne alligevel haft medlidenhed med ham, for da de forlod landet, gav en svensk officer Kjærulf tilladelse til at overtage den kornbeholdning, som fjenden havde oplagret på Øster Hassing Kirkes loft. Denne gestus bragte Kjærulf på fode igen."

Jeg har egentlig altid synes, at der var for langt mellem Øster Aslund og Øster Hassing gamle kirke til at denne gård kunne have indflydelse på kirkens placering, men denne historie ligesom minimerer afstanden mellem gården og kirken. Det samme gør de gamle kort, som viser en mere direkte forbindelse fra Øster Hassing gamle kirke til Øster Aslund, end der eksisterer i dag.

Nok var Øster Hassing sogn langstrakt, men befolkningstallet var ikke stort. I 1801 var der 699 indbyggere, og vi skal frem til 1860, før vi passerer de 1.000 indbyggere; der var da 1.059 indbyggere. I 1921 var der 1.507 indbyggere, boende i 298 gårde og huse.

Fra landsby til gård

I en avisartikel fra Aalborg Stiftstidende den 26. august 1955 lyder det:

"Da kirken [Øster Hassing gamle kirke] blev bygget, lå stedet centralt. I det fjortende århundrede var der ikke noget, der hed Øster Hassing. Kirkegængerne kom fra en lille landsby længere mod vest, der hed Aslund. Som tiden gik, forfaldt gårdene i Aslund, og til sidst blev de alle sammen slaaet sammen til herregaarden Øster Aslund."

Jens Jensen skriver i sin bog fra 1980 om Øster Hassing kirke følgende:

"Landsbyen Øster Aslund er på en eller anden måde gået til grunde, måske som følge af pest. – "Den sorte Død" kom til Danmark og netop til Vendsyssel ca. 1350, på Valdemar Atterdags tid. I de gamle beretninger fortælles, at pesten huserede så voldsomt, at folk døde i tusindvis, og at mange landsbyer stod tomme. – Ifølge ovennævnte skribent [Jens Jensen henviser til ovennævnte artikel i Aalborg Stiftstidende] blev landsbyen Øster Aslunds jorder efter forfaldet lagt sammen til den gård, der fik landsbyens navn, og som den dag i dag hedder Øster Aslund. – Denne gård var en kendsgerning før Grevefejdens tid (1534-36) og tilhørte slægten Kjærulf. Det er vel ikke usandsynligt, at gården er fremstået i løbet af de knap 200 år mellem pe-

sten og fejden.”

Der er flere postulater i ovennævnte citater. Som det fremgår af mine forrige betragtninger tror jeg, at Øster Hassing by er ældre end 1300-tallet; og Øster Aslund har aldrig været en herregård. Derimod vil jeg forholde mig til det, som der kan findes bevis for, nemlig at Øster Aslund efter al sandsynlighed har været en landsby; i al fald har der været flere gårde. Vi er nemlig kommet frem til den tid, hvorfra der findes skriftlige kilder. Disse fortæller bl.a., at der blandt kronens gods i Kjær Herred i 1519 var ”1 øde gaard i Aslund mark,” og at Øster Aslund i 1553 bestod af fem i én byggede gårde og tre bol. En sådan bebyggelse må betragtes som en landsby på daværende tidspunkt, så alt tyder på at Øster Aslund ændrede sig fra at være en landsby til en gård. Dette er sandsynligvis sket allerede i sidste halvdel af 1300-tallet.

Ejere og fæstere af Øster Aslund

Øster Aslund er en gammel selvejergård, der tilhørte slægten Kjærulf. I 1525 var ca. 47 ud af i alt 530 gårde i Kjær Herred jordegne gårde, som selvejergårdene blev kaldt. Dette blev ændret drastisk efter Skipper Clementfejden i 1534, hvor kronen efter denne konfiskerede det jordegne bøndergods. Efter bøndernes delvise genkøb, eller indløsning af deres ejendomme, var der i Kjær Herred 12 selvejergårde tilbage. Øster Aslund var ikke blandt disse, men blev en fæstegård, nu kronens ejendom.

Kronen mageskiftede den 30. maj 1552 gården til Aalborg Hospital, d.v.s. Helligåndsklosteret i Aalborg. Måske gik overdragelsen ikke i orden, måske genkøbte kronen gården, for i 1579 mageskiftede kronen til Henrik Gyldenstjerne til Aagaard. Senere må Jørgen Brahe til Hvedholm have overtaget Øster Aslund, for han solgte den 28. marts 1625 gården til Hans Johansen Lindenov den Yngre til Hundslund Kloster. Sidstnævnte var i 1620'erne begyndt at samle det store Vraa godskompleks og inddrog med nævnte handel Øster Aslund under dette. Vraa var i 1788 Kjær Herreds betydeligste godssamling, med 1.112 af herredets 3.017 tdr. hartkorn, herunder Øster Aslund. År 1800 blev gården solgt til Jens Larsen Krog til selveje.

Der var fæstere på Øster Aslund fra midt i 1500-tallet til 1800. I 1552 nævnes Peder Thomsen og Rasmus Jensen som brugere af gården. I 1567 havde Bertel Andersen Kjærulf fået livsbrev på gården af kronen; i 1576 nævnes at han var kirkevæрге og havde en part af Øster Aslund i fæste, og i 1576 boede hans enke, Gertrud Munk, på gården. Fra 1610 nævnes Bertel Laursen Kjærulf som bruger af Øster Aslund, og efter hans død i 1672 fik hans søn Lars Ovesen Kjærulf gården i

fæste. Ved folketællingen i 1787 er det Thomas Larsen, som bor på Øster Aslund. Sidst i 1700-tallet blev Jens Larsen Krog fæster af Øster Aslund, og det var som allerede nævnt ham, der købte den til selveje.

Efter Jens Larsen overtog sønnen Lars Jensen gården Øster Aslund. Han ses som gårdmand på denne i folketællingerne fra 1834 og frem til 1870. I 1880 er det hans enke, Maren Larsdatter, der står som ejer af gården.

Ved folketællingen i 1890 har svigersønnen Søren Roesdahl overtaget Øster Aslund. At Øster Aslund er en stor gård ses af, at den på dette tidspunkt beboes af 21 personer. Foruden ægteparret Roesdahl, deres tre børn, moder og en plejedatter, bestod folkeholdet af 14 personer, nemlig otte mænd (en staldkarl og syv tyende) og seks kvinder (en barnepige, en kokkepige, en mejerske, en bryggerspige og en udgangspige). Ved folketællingen i 1901 bestod folkeholdet af 18 personer, nemlig 13 mænd (en forvalter, en landvæsenselev, en staldkarl, en forkarl, en kørekarl og otte tyende) og fem kvinder (en husjomfru, en kokkepige, en vævepige, en bryggerspige og en mejerske). På dette tidspunkt ses Søren Roesdahl at eje yderligere tre gårde – alle med samme matrikelnummer (matr. 1) som Øster Aslund – kaldet Uranienborg, Øster Aslunds Hus og Virkelyst. Ved folketællingen i 1911 bestod folkeholdet af 16 personer, 12 mænd og fire kvinder, alle benævnt tjenestefolk på nær røgteren og husjomfruen.

Ved Roesdahls død i 1921 blev gården overtaget af enken, Laura R. J. Jensen, og ved hendes død i 1930 af datteren, frk. Edle Roesdahl.

Skovene omkring Øster Aslund

Chr. Christensen har i årbogen Fra Himmerland og Kjær Herred 1915 skrevet om skovene ved Øster Aslund:

"Paa Gaarden Øster Aslunds Jorder ligger endnu 4 – eller om man vil – 5 Smaaskove, nemlig en ganske lille Lund lige sydøst for Gaarden, *"Tornflageskoven"* nord for Gaarden og længere mod Nord *"Liverholt Skov"* og *"Gravenskjær Skov"*, der danne henholdsvis den vestlige og østlige Del af én sammenhængende Skov, samt – ned ad Aaen til – *"Ørnholt Skov"*. Øster Aslund Gaard og Skove hørte i det 16. Aarhundrede under Kronen, indtil de i Aaret 1579 blev afhændede til Henrik Gyldenstjerne til Aagaard. Skovene blev da ved den forudgaaende Synsforretning takserede for 20 Svins Olden, og Bertel Kjærulfs Enke, Gjertrud Munk, der paa den Tid boede paa Gaarden, "gjorde sin højeste Ed paa, at Skoven dermed var sat paa det allerhøjeste". I det følgende Aarhundrede, da Øster Aslund hørte under Gl. Vraa, gik det strækt tilbage med Skovene der, i al Fald som Olden-

skove betragtede, saa at de i 1680 kun var takserede for 2 Svins Olden. At der imidlertid har været adskilligt mere Skov dertil i tidligere Tider end de ovenfor nævnte, fremgaar saavel af de gamle Tingbøger som af Matrikelkortet af 1812. I det 17. Aarhundrede nævnes saaledes en 6. Skov, nemlig "Myrlunden" eller "Myreskoven", der har ligget ved Stedet "Myren", om hvilket Markbogen beretter, at det "ligger udi en liden Skov". At der har været Skov ved "Myren" ses i øvrigt deraf, at den Eng, der ligger nord for Ørnholt, paa Matrikelkortet betegnes som "Engen mellem Skovene", ligesom et Sagn fortæller, at Træerne stod saa tæt op mod Bygningerne i Myren, at Folkene der kunne samle Agern op paa deres Køkkengulv, idet disse faldt ned gennem Lyrehullet. Det vestre Hus i Myren skal efter samme Kilde for en Del være opført af svært Egetømmer fra den nævnte Skov. I Tingbogen for 1631 (28/6) omtales endvidere "Øster Aslunds Endiel", der var adskilt fra Føltveds Eendel ved "ildestved Kjær". Paa det ældste Matrikelkorts tid (ca. 1812) laa der ca. 700 Alen øst for Gravenskjær Skov, ved Østgrænsen af Marken, en Lund, der kaldtes "Kønholt Skov", hvilken Skov synes at være afsat paa Vidensk. Selsk.s Kort, hvorhos der ved det nordøstlige Hjørne af Tornflageskoven i en Afstand fra denne af godt 100 Alen findes afsat endnu en lille Lund, der kaldtes "Kringleskoven". Endvidere nævnes i Markbogen blandt Ø. Aslunds Marker: "Grusholts Bakke".

Min nu afdøde nabo, Knud Larsen, har fortalt mig, at der gennem mange år blev holdt grundlovsfester på festpladsen i skovområdet Gravenskjær. Her skulle Peter Sabro have holdt grundlovstale omkring 1906, ifølge Knud Larsen. Han fortalte endvidere, at Peter Sabro under sin tale smed slik ud til børnene, når der blev for meget uro blandt dem.

I sin bog "Den store høst" omtaler Niels Anesen *den gamle festplads*, som skulle ligge tæt ved det sted, hvor vejen mødes. Der kan ikke være tvivl om, at det er festpladsen i Gravenskjær, der er tale om. Niels Anesen nævner i samme bog teglværket ved Øster Aslund.

Gården Øster Aslund

I 1859 har Øster Aslund 15 $\frac{3}{8}$ tdr. hartkorn. Den er på ca. 600 tdr. land, hvoraf de 350 er hede og mose. I 1901 angives et jordtilliggende på omtrent 700 tdr. land, fordelt som 250 eng, 100 kær, 50 skov og resten (d.v.s. 300) ager. I 1924 angives jordtilliggendet i hektar; der er ca. 352 ha, heraf 110 ager, 178 eng, 28 skov, 11 mose og 25 uspecifiseret.

I en beskrivelse, som må være fra sidst i 1930'erne, lyder det således om gården Øster Aslund:

"Øster Hassing Sogn og Komm., Kær Hrd., Nr. Sundby Retskr., Aalborg A., Ejerinde Frk. Edle Roesdahl, Postfb. og nærmeste St. Vester Hassing, Afst. 3 km og 19 km til Nr. Sundby, Tlf. Vester Hassing 18.

Matr. Nr. 1a m.fl. af Ø. Aslund og 23c af den nordøstlige Del af Ø. Hassing, samlet Areal 358 ha, deraf 120 Ager, 199 Eng og Kær, 28 Skov, 5,5 Have og Gaardsplads og 5,5 andre Arealer, Hrtk. 15 Td. 1 Skp. 3 Fdk. 2 ¼ Alb.;; Lys og Kraft fra eget Elektricitetsv. (Dieselmotor.)

Øster Aslund ligger 3 Km. Nordøst for V. Hassing St.; Jorderne, der er samlet ved Gaarden, nærmest Nord for denne, er noget forskelligartede, største Delen er god Sandmuld paa Sand- og Grusunderlag, 30 ha er let Sandmuld paa Sandunderlag. Terrænet er jævnt, Kultur og Gjødningskraft god, Jorden er stedvis drænet (i øvrigt sund Jord), der er merglet fra ældre Tid, og hele Arealet er nymerglet i 1934-36. Engen er dels Haardbundseng paa Ler- og Sandunderlag, dels humusblandet Jord, hvoraf 16,5 ha er drænet og kultiveret. Af Skoven er tre Femtedelev bevokset med blandet Løvtræ, Resten med Gran.

Gaarden drives af Ejerinden ved Bestyrer J. Dalgaard; af Jorden dyrkes 30 ha i fr. drift og 90 ha i følgende 7 Marks Drift: 1. Rug, 2. Rodfrugter, 3. Blandsæd, 4. Havre, 5-6. Kløver og Græs, 7. Grøn-jordshavre. Af Kunstgødning anvendes aarlig ca. 250 Sække Superf., 50 Kalig. og 40 Sække Kvælstofg.

Kvæbesætningen, der bestaar af 85 Malkekøer, 2 Tyre og 140 Stkr. Ungkreaturer, er af jysk Race, den fornyes ved eget Tillæg med Indkøb af Tyre, Køerne græsser i Løsdrift; den gennemsnitlige Smørydelse pr. Ko er ca. 145 kg aarlig, Mælken leveres til V. Hassing Andelsmejeri.

Der holdes som Regel 18 Arbejdsheste og for øjeblikket 10 Plage og 6 Føl af eget Tillæg; der tillægges 5-6 Føl aarlig; desuden anvendes en Tractor. Der er hidtil leveret 300-350 Slagterisvin om Aaret (Pattgrisene indkøbt); Gaarden har Kort til 180 Svin aarlig. Der holdes 8 Faar, og Fjerkræholdet er ca. 150 Høns.

Øster Aslund har grundmurede store, gode Bygninger, opført i Aarene 1898-1906 og overvejende tækket med tegl. Den anselige Hovedbygning, der ligger mod Vest til den store, gl. kønne Have, som grænser til Skoven, bestaar af en Hovedfløj og 2 Sidefløje. Hovedfløjen, der har gennemgaaende Frontspids, lige Gavle og en lukket Veranda til Haven, rummer en stor smuk bolig; af de 2 Sidefløje er der Økonomi i den nordlige og Elevværelser i den sydlige; desuden mellem Hovedbygningen og Avelsgården mod Syd 2 Længer, den ene med Garage og Vognport, den anden med Maskin- og Redskabsrum samt Magasin paa Loftet, og mod Nord en Bygning, som rummer Elektrici-

tetsværk og Høsehushus, samt Nord for Hovedbygningen et Tørvehushus og et Brændehushus; den store Gaardsplads, som derved dannes foran Hovedbygningen, er afgrænset mod Øst til Avlsgaarden ved en Mur med en Indkørsel paa Midten. Af de 3 sammenbyggede Avlslænger er der Værelser til Folkene, Heste- og Svinestald i den nordlige Side-længe, Kostald i den østlige og Stald i Længen mod Syd, de 2 sidst-nævnte med muret Trimpel og Laden med Tag af Icopal til Gaarden; endvidere Nord for Gaarden en Vognport med Tag af Pandeplader og i Marken en straatækt Stald med Plads til 52 Kreaturer samt en Hjelm, tækket med Pandeplader. Der er Jernbjælker og murede Hvælvinger i Kostalden, Gaarden har eget Vandværk, der drives ved Elektricitet, og der hører en Smedie samt 4 Huse til Ejendommen. Til Gaarden hørte tillige et Teglværk, og saavel Mur- som Teglstene, hvoraf Bygningerne er opført, er tilvirket paa dette; det er senere nedlagt."

Øster Aslund fik først elektricitet udefra i 1962, hvor Edle Roesdahl blev andelshaver i NOAE, Nørresundby Oplands Andels Elektricitetsforsyning. I regnskabsåret 1969-1970 købte Øster Aslund 49.390 kWh af NOAE.

Litteratur og materiale

Andersen, S. A.: Geologisk fører over Vendsyssel. Historisk Samfund for Hjørring Amt, 1961.

Björn, Claus (red.): Det danske landbrugs historie I. Oldtid og Middelalder. (Det danske landbrugs historie 4.000 f.kr.-1536). Landbohistorisk Selskab, 1988.

Christensen, Chr.: Kjær herreds skove i gamle dage – navnlig i det 17. aarhundrede. Fra Himmerland og Kjær Herred 1914 s. 437-467, og 1915 s. 30.55.

Hansen, J. J.: Større danske landbrug. Aalborg, Hjørring og Thisted amter. Statistisk, topografisk, historisk håndbog. 1935.

Jensen, Jens: Øster Hassing Kirke 1880-1980. Øster Hassing Menighedsråd, 1980.

Klitgaard, C.: Vendsysselske jordegne gaarde og selvejerbønder før og efter Skipper Klementsfejden 1534. Vendsysselske Aarbøger 1949.

Kristensen, Evald Tang: Danske Sagn. 1892-1901.

Lokalhistorisk Arkiv for Hals Kommune: Folketællinger for Øster Hassing sogn.

Nielsen, Henrik Gjøde: Øster Hassing Kirke. Hals Museum, 2005.

Thomsen, Klem: Gravhøje i Hals Kommune. I: Årsskrift 2004 fra Museumsforeningen for Hals Kommune. Suppleret med søgning i Nationalmuseets sognebeskrivelser på hjemmesiden <http://www.dkonline.dk>.

Thomsen, Klem: Lys over land. Elforsyningens historie i Hals Kommune 1906-2006. Hals Museum, 2006.

Trap, J. P.: Danmark. 1. udgave, bd. 2, 1859. 2. udgave, 1875. 3. udgave, bd. 4, 1901, 4. udgave, bd. 5, 1924, 5. udgave, bd. 6, 1961.

Værnfeldt, Kr.: Ejendomsforholdene i Kjær Herred fra 1500 til 1950. Fra Himmerland og Kjær Herred 1969, s. 94-150.

Værnfeldt, Kr.: Kjær herreds knaber og deres frænder. Fra Himmerland og Kjær Herred 1967, s. 5-81.

Aalborg Stiftstidende: Rev den gamle kirke ned og solgte blyet. 26. august 1955.

En død svensker

Af Magne Lund

I den fortløbende undersøgelse af dokumenter i Rigsarkivet vedr. Hals under Napoleons- eller Englandskrigen i begyndelse af 1800-tallet, er følgende skrivelse dukket op:

"Til

Amtets høye Øvrighed.

Herved anmeldes at jeg i Dag i aaben Søe, 2½ Miil S.O. fra Hals har med den her stationerede Flotille Afdelings tolv Aares Challoupe funden en Ege Fiskerbaad med Storseil og uden videre Inventarium og levende Folk, blot en død Mand fandtes med det halve Legeme udenbords og en Ende i hvilken hans Fod var indviklet holdt ham ved bemeldte Baad og Forraadnelsen af hans Legeme viiste at han i fleere Dage har lagt og omdrevet i Søen.

Efter Skiønnende formodes Baaden og Manden at være svensk. Og befandtes han iklædt en Læder Trøye, blaae Ulden Natttrøye, grov Skiorte med en dobbelt Sølv Halsknap i, Læder Buxer, blaae uldne Skafter og bare Been. Saavel paa Baaden som paa Tøyet findes intet Mærke af noget Slags.

Med Baaden anmodes den høye Øvrighed forfare som Loven byder. Den afdødes Begravelse beder jeg som hastigst foranstaltet.

Hals den 10de July 1813.

Christensen.

Second Lieutenant af Søe Etaten

Chef for Flotille Detachmentet ved Hals."

Som man kan forstå, var liget af den formodede svensker i hastig forrådnelse, hvorfor sekundløjtnant Christensen da også ønsker dette begravet hurtigst muligt. Det skete allerede dagen efter, den 11. juli 1813, hvor man finder følgende indførsel i Hals Kirkebog:

"Et Liig funden paa en Baad i havet, begravet 11 July 1813."

Hvem den ukendte mand var, blev aldrig opklaret. Som nævnt antog man ham for at være svensker. Hvem han end var, fandt han døden på havet og en grav som ukendt på Hals Kirkegård, hvor hans jordiske rester endnu findes, formuldede, skjulte og glemt.

En kongelig benådning i 1860

Af John Rasmussen

Hvor galt kunne det gå, når der opstod familiestridigheder i 1860? Det kunne gå grueligt galt. Det gjorde det i hvert fald for en gammel gårdmand i Gandrup. Han fik en dom på 20 dages fængsel, fordi han slog sin drikfældige kone. Da gårdmanden var gammel, og efter sin egen opfattelse svagelig, kom Kong Frederik VII ham imidlertid til undsætning med en kongelig benådning.*

Episoden udspandt sig i en familie på en gård i Gandrup, Vester Hassing Sogn, Kjær Herred. Ejendommen var ejet af gårdmand Niels Christensen, født i 1794; han blev kaldt Niels Glad. Niels Glad blev gift to gange. Først med Maren Larsdatter, som døde fra ham i 1843. Derefter giftede han sig i 1844 som 50-årig, med Marie Larsdatter, som da kun var 22 år gammel, idet hun var født i 1822. Niels Glad havde flere børn fra såvel sit første som sit andet ægteskab. I den her omtalte episode er det tre personer, vi skal koncentrere os mest om. Det drejer sig om Niels Glad, om hans anden kone Marie Larsdatter samt om Niels Glads søn af første ægteskab, Niels Christian Nielsen.

Vi befinder os som nævnt i året 1860. Niels Glad er 66 år, hans kone Marie Larsdatter er 38 år. Niels Glad er altså 28 år ældre end sin kone. Niels Glads søn, Niels Christian Nielsen, som er Marie Larsdatters stedsøn, er altså kun syv år yngre end sin stedmoder. Den gamle mand Niels Glad er formodentlig ikke så rar en mand for den unge Marie. Allerede et par år efter de var blevet gift, begyndte hun at drikke sig beruset, hvilket var medvirkende til et familiedrama, der startede sent om aftenen den 13. februar 1860.

Da Marie Larsdatter kom hjem om aftenen lidt før midnat den 13. februar 1860, var hendes mand Niels Glad gået i seng, og han havde låst dørene. Han troede at hun var beruset, og ville derfor ikke lukke hende ind. Marie fandt vej ind gennem hønsehusvinduet, men Niels havde også låst døren ind til soveværelset. Det blev Marie så vred over, at hun gik ud på gårdspladsen og slog soveværelsesvinduerne itu. Om Niels nu blev bange, eller om det, som han siger, blæste koldt ind af vinduerne, ved vi ikke. Men han stod op af sengen, tog sit tøj på, og gik over til sin søn af første ægteskab, Niels Christian Nielsen, som var gårdmand på nabogården.

Herefter bevæger Niels Christian sig over til sin fars gård, for at se hver der er med hans stedmoder Marie. Hun var imidlertid ikke på gården, lige da han kommer derover. Hun kom dog snart, og gik di-

rekte ind i soveværelset og lagde sig i sengen. Niels Christian gik og så ind i soveværelset, slæbte sin stedmoder i håret og armen ud af sengen og ind i dagligstuen. Her gennembankede han hende med sin spanskrørsstok der havde jernbeslag, i en halv time, alt mens tjenestepigen og ægteparrets to mindste børn lå i alkovent og så til.

Fire dage senere anmeldte Marie til herredsfogeden, at hun var blevet gennembanket. Herredsfogeden nedsatte en politiret, som gennemførte flere afhøringer. Det kom her frem, at hendes stedsøn Niels Christian var blevet meget ophidset over at Marie havde sagt, at hun ville gøre skade på gården. Derfor havde han slået hende. Han fik sat vagt ved hende om natten, for at overvåge hende. Maries stedsøn Niels Christian blev varetægtsfængslet, mens der foretages nogle undersøgelser. Hendes mand Niels Glad bliver ligeledes varetægtsfængslet på simpel fangekost i ti dage, og herefter ændrer han forklaring i retten. Sagen ophidser Maries mand Niels Glad. Da han kom hjem efter varetægtsfængslingen, udspandt der sig en episode i soveværelset. Han ville ikke have hende i sin seng, og slog derfor til hende. Hun bliver så voldsomt forslået i ansigtet, at hun må blive i sengen nogle dage, og ikke kunne se ud af det ene øje længe efter. I de efterfølgende afhøringer ved politiretten påstår Marie, at Niels Glad har givet hende flere knytnæveslag i ansigtet. Han derimod påstår, at hun kastede sig over ham, og derfor skubbede han hende væk. Da han skubbede hende væk, siger Niels Glad, ramte hun en stol der stod ved siden af sengen.

Under forhørene af såvel de tre hovedpersoner som af tjenestepigen, naboer, Maries søskende og Niels Glads voksne børn, fremkommer mange interessante oplysninger om de familiemæssige forhold. F.eks. vil Maries brødre have hende skilt fra manden, ligesom hendes brødre finder ud af, at Niels Glad har eller er i færd med at overdrage gården til den ene af Niels Glads sønner fra første ægteskab; dette sker uden Maries medvirken. Det var ikke meningen, at hun skulle have noget økonomisk udbytte fra gården, hvis Niels Glad dør eller hvis de bliver skilt. Det kommer ligeledes frem, hvordan Niels Glad låser deres værdigenstande inde, så Marie ikke kan få fat i dem. Det nævnes, at hun ikke engang kan komme ind til deres lagner til sengene, hvilket kom frem i forbindelse med, at hun skulle sove i en anden seng end Niels Glad. I den forbindelse fik hun ikke det nødvendige sengetøj, og i øvrigt gav Niels Glad Marie nogle ørefigner, som hun dog ikke tog fysisk skade af. Ligeledes kom det frem, at Marie ikke måtte få noget af det stof, hun selv havde vævet. Hun ville gerne lave en kjole til sig selv, af noget af det hjemmevævede stof. Desuden beklagede Marie sig over, at Niels Glad skældte hende ud,

fordi hun spiste for meget brød, og at hun ikke altid måtte have en tjenestepige til at hjælpe sig, selvom hun havde to små børn og der var folkehold på gården. Under retssagen blev der tillige indhentet oplysninger fra såvel sognefoged og sognepræst som fra de militære myndigheder.

Efter mange afhøringer i retten, optages sagen til dom. Anklageren mener efter en længere udredning, at stedsønnen bør straffes med tre års forbedringshusarbejde, og Maries mand med 80 dages fængsel på simpel fangekost. Stedsønnen Niels Christian søger justitsministeriet om, at sagen mod ham må bortfalde, hvilket bevilges ham, idet hans stedmoder Marie går i forbøn for ham. Hun støtter hans ansøgning om frifindelse, dog under forudsætning af, at han betaler hende en sum af 200 Rigsdaler, som han mundtligt har lovet hende som erstatning for hendes lidelser. Stedsønnen bliver derfor frikendt.

Forsvareren har derefter kun Maries mand Niels Glad at forsvare. Efter endnu en lægelig undersøgelse af Marie Larsdatters højre øje, mener forsvareren at straffen bør fastsættes til 20 dages fængsel på sædvanlig fangekost. Dommen kommer til at lyde på, at Niels Glad skal 20 dage i simpelt fængsel på sædvanlig fangekost. Endvidere skal han betale og udrede alle omkostninger i forbindelse med hans arrest, undersøgelserne, salærer og øvrige omkostninger i forbindelse med sagen. Niels Glad mener at straffen er for hård for ham, så han indanker sagen for den kongelige landsoverret i Viborg, hvorunder han søger om kongelig benådning. Denne ansøgning støtter hans hustru Marie Larsdatter, idet hun også går i forbøn for ham. Hvordan Niels Glad har fået hende til det, efter alle de tæsk han har givet hende, fremgår ikke af sagen. Noget har han nu nok tilbudt hende, for at hjælpe ham. Niels Glad ender med at få straffen eftergivet, ved en kongelig benådning udstedt af Kong Frederik VII. Dog skal Niels Glad udrede samtlige udgifter i forbindelse med sagen, for hans eget og for sønnens vedkommende.

I selv samme år, i 1860, overtager så Niels Glads søn af første ægteskab Christen Peter gården, og Niels Glad går på aftægt sammen med sin kone Marie. Men familiedramaet fortsætter, idet Niels Glad anmelder sin søn Christen Peter for at have stjålet 100 Rigsdaler fra ham. Niels ønsker derfor at gården sælges og aftægtskontrakten ophæves. Imidlertid er Niels Glad og Marie Larsdatter ifølge folketællingen 1870 stadig på ejendommen, ni år senere. Niels Glad døde i februar 1870, 76 år gammel.

* Artiklen bygger på materiale fra Rigsarkivet i København, venligst indsamlet og stillet til rådighed af Magne Lund, Smørum, samt materiale i Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg, venligst indsamlet og stillet til rådighed af Edith Romlund, Løgstør.

M/S Jens Juhl

En beretning om en tur fra Kvæsthusbroen i København med stykgods til Limfjordsbyerne Thisted, Skive og Nykøbing omkring den 1. juli 1945

Af Svend Aage Aggerholm

Med på den ugentlige rundtur på M/S Jens Juhl af Nykøbing Mors, var nu afdøde toldassistent Frederik R. Sørensen med hustru og to børn, der boede til leje hos Marie og mig i vores hus på Lindevej 13, Nykøbing Mors.* Familien var kommet om bord i Nykøbing Mors og skulle nu returnere hertil fra København.

Vi lastede stykgods om mandagen og forlod Kvæsthusbroen sidst på eftermiddagen. Uheldigvis var min bedstemand blevet syg og måtte derfor efterlades i København.

Toldsassistent Sørensen havde imidlertid styrmandseksamen og havde tidligere sejlet som styrmand i international fart. Han og jeg kunne derfor dele vagterne på fire timer ad gangen.

Jeg havde vagten forbi Kronborg og op til Gilleleje. Jeg lagde kursen op mod Aalborg Bugt Fyrskib og Hals Barre Fyr og fulgte dermed som sædvanligt ikke helt den minestrøgne dampskibsroute. Efter afslutningen af besættelsen den 5. maj 1945 var alle begyndt at tage lidt lettere på det og jeg lagde derfor en lidt sydligere kurs direkte mod fyrskibet og fyret.

Sørensen afløste mig og skulle have vagten de næste fire timer fra omkring kl. 00.00 til 04.00 næste dags morgen. Jeg gik til køjs og havde en rolig nat uden forstyrrelser.

Jeg overtog igen vagten omkring kl. 04.00 og kort efter, i det sydvestlige Kattegat tværs af Mariager Fjord i nærheden af fyrskibet, fik jeg i det svage lys i dawningen øje på noget som ikke skulle være der. Noget bevægede sig og da vi kom lidt nærmere så jeg to mastetoppe rage ca. fire meter op over vandet og i hver var der en person der klamrede sig til masten.

Vi gik så tæt på vi kunne under hensyntagen til risikoen for yderligere miner i området. Alle kom på dækket og vi fik hurtigt en jolle i vandet. Sammen med et besætningsmedlem roede jeg over til Duen og fik de to personer, der havde surret sig fast til masterne, over i jollen og tilbage til Jens Juhl.

Skibet, der stod på havets bund, var jernskibet Duen af Aalborg, der var minesprængt og straks sunket på få minutter aftenen forinden. De to personer, skipper Anker Olsen og bedstemand Willy Knuth, var

meget forkomne og stive af kulde efter opholdet i masterne hele natten. Bedstemanden var den værst tilredte og havde brækket begge ben og en albue samt havde fået slemme kvæstelser i hovedet. Skipperen var sluppet billigere men med mange skrammer. Det sidste af besætningsmedlemmerne, skibsdrengen, var gået ned med skibet og omkommet.

De overlevende var så forkomne, at jeg skar og klippede bukser og trøjer af dem. Vi fik brug for alle tæpper, cigaretter og især varm mælk for at få varme i de forfrosne kroppe.

Vi sejlede hurtigt op mod Hals Barre Fyr som jeg orienterede om situationen via skibsradioen og fik dem til at tilkalde en ambulance fra Aalborg, der stod klar på kajen i Hals, sammen med mange nysgerrige, da Jens Juhl ca. en halv time senere lagde til kaj.

Jeg var i land i Hals for bl.a. at afgive forklaring til havnefogeden om Duens position, således at andre skibe kunne advares. Endvidere orienteredes Toldvæsnet.

Straks herefter gik turen videre til Thisted, hvortil vi ankom tids nok til at kunne starte løsningen nogenlunde til tiden.

Duen med den omkomne skibsdreng blev senere hævet fra ca. 12-15 meters dybde. Jeg har ikke senere fået kendskab til de to reddede personers videre skæbne, og har aldrig senere været i kontakt med dem.

En del andre skibe minesprængte i området under besættelsen 1940-1945 samt i de nærmeste år derefter. Det mest kendte skib er formentlig DFDS passagerskib København på ruten fra København til Aalborg der minesprængte ca. kl. 04.00 om morgenen den 11. juni 1948, hvor ca. 50 personer omkom. Jeg passerede med Jens Juhl stedet ca. et døgn efter minesprængningen og så en del af overbygningen samt skorsten og master rage op over vandet.

* Min erindring er fortalt til min søn Christian Aggerholm i november 2005, og jeg har efterfølgende godkendt dette skrift.

Datter af toldassistent Sørensen, Else Ruben Nietsch, f. 1936, har i en artikel i Morsø Folkeblad den 6. juli 1993 berettet, hvordan hun som ni-årig oplevede redningsaktionen.

100 år med elforsyning i Hals Kommune

Anden del: Tiden 1906-2006*

Af Klem Thomsen

Tiden 1906-1915

I perioden fra 1906 til 1915 blev oprettet fire elværker i Hals Kommune.

Gandrup Elværk er stiftet den 18. november 1906. Datteren af den første elværksbestyrer, bødkermester Frederik Poulsen, har fået fortalt, at elværket startede prøvekørsel i julen 1907 med fire aftagere: Elværket selv, mejeriet beliggende ved siden af elværket, brugsen beliggende skråt overfor elværket og manufakturhandler Jens Nielsen med et hus ved siden af brugsen.

Vester Hassing Elværk er stiftet den 12. april 1908. Leverancen til byen startede op den 15. august 1908. Maskinen blev kun startet op to gange ugentlig; så blev de store akkumulatorer opladet, hvorefter batteriet havde kraft nok til at forsyne byen den resterende del af ugen.

Hals Elværk er stiftet den 28. januar 1913. Leverancen af lys til byen startede sandsynligvis i november 1913, men antallet af forbrugere på dette tidspunkt kendes ikke. Kendetegnende for Hals Elværk er, at protokollen er ført meget nøje, således at det er muligt – eventuelt med publikationsserien "Hus i Hals" bd. I-IX i hånden – at følge elforsyningens indtog i byen, da nye forbrugere er ført ind i protokollen med navns nævnelse. Medio 1915 møder 52 andelshavere til en generalforsamling. På den tid var mødeprocenten normalt meget høj, men tallet vidner om flere andelshavere fra starten end i Gandrup og Vester Hassing.

Ulsted Elværk er stiftet i 1914. De ældste protokoller fra værket kendes ikke, så der er begrænset viden om værkets drift de første 20-25 år.

Det er mit skøn, at der under de fire elværker kun har været mellem 150 og 200 forbrugere i 1915.

Tiden 1916-1925

Perioden fra 1916 til 1925 er præget af oliemangel, stigende priser og rationering på elektricitet, hvilket var en følge af Første Verdenskrig. Den første transformatorforening blev stiftet i Hals Kommune i denne 10-års periode, d.v.s. knap 20 år efter det første elværk blev etableret.

I begyndelsen af 1917 besluttede bestyrelsen i Gandrup Elværk – i

et forsøg på at minimere strømforbruget – ”at forbyde al Formaling af Korn ved Elektricitet samt at alt andet Motorarbejde kun bliver 2 Dage om Ugen.” Da udsigterne til at få nye forsyninger af brændselsolie vedblev at være dårlige, besluttede værket i juli 1917 at købe Gandrup Mølle af Søren Jensen. Prisen for møllen med tilhørende landejendom var 16.000 kr., men elværket frasolgte straks besætningen for 1.800 kr. og to parceller for 5.500 kr. Formålet med købet var først og fremmest fremstilling af elektricitet, men møllen vedblev at løse dens naturlige eller oprindelige opgave, nemlig at male korn. Måske levede møllen ikke op til forventningerne, for i juli 1918 købte værket et gasværk, og vedtog samtidig at bygge et tørvehus samt at anskaffe en dynamo til maskinerne. Og året efter blev møllen sat til salg.

Vester Hassing Elværk fyrede med kul, men fik sværere og sværere ved at skaffe de ønskede levecancer. Alvoren kunne mærkes den 12. februar 1917, hvor det blev vedtaget at slukke for gadelamperne, og endvidere blev det henstillet til forbrugerne at have optærsket inde 1. marts, da værkets drift fra denne dato ville blive indskrænket. Og efter den 1. marts 1917 var motoren kun startet tre dage om ugen, nemlig tirsdag, torsdag og lørdag. Yderligere tiltag blev dog snart nødvendige, og der blev installeret et renselsesapparat til sugegasmaskiner, således at der fremover kunne fyres med tørv i stedet for kul. Bestyrelsen vedtog som følge heraf at opføre et tørvehus på værkets grund. Endvidere blev indkøbt 200.000 tørv, og det blev besluttet, at interessenterne skulle besørge hjemkørslen af tørvene i forhold til deres lysforbrug. Værket fyrede tilsyneladende stadig med tørv efter krigen. I 1919 blev besluttet at købe 10 favne tørvejord, og to af bestyrelsens medlemmer blev valgt til at forestå tørvegravningen, og i 1921 indkøbtes yderligere 150.000 tørv. Samtidig måtte elværket igen være begyndt at fyre med kul, for sammen med sidstnævnte tørv indkøbtes fem tons kul, og senere i 1921 indkøbtes endnu 10 tons kul.

Hals Elværk havde også problemer med leverancerne. Det var ikke længere muligt at få et fast tilbud på disse; olien måtte købes fra gang til gang, hvis den ellers kunne skaffes. I juni 1917 var problemet med olieleverancerne blevet så stort, at der måtte findes alternative løsninger. Det lykkedes at få en aftale med mejeriets andelshavere og mejeribestyrer Christensen om at få kraft fra mejeriets dampmaskine, og i august samme år kunne smedemester Johannesen sammen med mejeribestyreren opstille den nye dynamo. Situationen var dog stadig alvorlig, og bestyrelsen vedtog, at formanden på generalforsamlingen januar 1918 skulle ”meddele Motorejerne at De saa vidt muligt kun maatte bruge Motorerne om Formiddagen og under ingen Omstændigheder efter Kl. 4.” Da mejeriet senere ville forhøje prisen på den

leverede strøm, og samtidig have værket til at deltage i betaling af reparationer på mejeriets maskiner, ser elværket sig igen om efter nye alternativer. Bestyrelsen indledte forhandlinger, og fik et tilbud om levering af gas samt ændring af elværkets motor til gasdrift. Tilbuddet blev godtaget, hvorefter elektricitetsværket sommeren 1918 kunne overgå til gasdrift. Foråret 1919 er situationen tilsyneladende normaliseret, da olie nu igen kunne leveres.

Hou Transformatorforening blev stiftet den 30. juli 1915. Transformortårnet, som fik nr. 7, blev bygget nord for Hou by, og "Torsdagen den 20 Januar 1926, om Aftenen Kl ca 8, sættes Strøm paa Hou Transformatorforenings Ledningsnet." Da foreningen senere hen kunne fejre sit 25- års jubilæum, valgte man ikke jubilæumsdatoen efter foreningens stiftelse, men efter starten på strømleverancen til Hou by.

Tiden 1926-1935

I perioden fra 1926 til 1935 blev de næste tre transformatorforeninger stiftet i Hals Kommune.

Stae Transformatorforening blev stiftet den 10. oktober 1929, hvor foreningens tekniske konsulent fremlagde projekt og rentabilitetsberegninger. Disse beregninger viste en afregning for de kommende medlemmer, der dels var baseret på en fast afgift på 2 kr. pr. 1.000 kr. ejendomsskyld, dels på en målerleje hvis størrelse ikke kendes, og endelig på en forbrugsafgift på 90 øre pr. kWh for lys og 45 øre pr. kWh for kraft. I starten af 1930 kunne kontrakten med NOAE om levering af elektricitet – til en pris af 20 øre pr. kWh og en årlig afgift på 1.100 kr. – underskrives. Desuden måtte foreningen optage de nødvendige lån, et 25-årigt lån på 14.000 kr. og et 10-årigt lån på 15.000 kr.

Holtet Transformatorforening blev stiftet den 23. oktober 1935. Man besluttede at indføre samtlige medlemmers navne i protokollen. Det blev i første omgang til 41 navne; senere kom nye til, og i alt 60 navne figurerer i protokollen. Bestyrelsen måtte først og fremmest skaffe de nødvendige økonomiske midler, og anmodede derfor straks Vester og Øster Hassing Sogneråd om at stille lånegaranti, ligesom sognerådet blev søgt om tilladelse til at rejse "den fornødne Stangrække langs Kommunens Veje." Samtidig igangsatte man forhandlinger om udbygning af den nødvendige højspændingsledning med transformatorårne til Holtet. Desuden blev arbejdet med ledningsnettet – kaldet fællesanlægget – samt husinstallationerne med målere og motorer sat i gang. Der gik to år før næstkommende generalforsamling blev afholdt. Formanden begrundede den lange periode uden generalfor-

for på en ekstraordinær generalforsamling den 1. juli 1940 oplyses, at "den tyske Værnemagt" har anmodet om levering af strøm, og at værket har indvilget i at levere denne, dog under forudsætning af at Værnemagten stiller den fornødne olie til rådighed.

Der gøres mange overvejelser omkring alternative muligheder for at producere strøm, såvel i bestyrelsen som på generalforsamlinger, hvor der drøftes alternative løsninger, bl.a. brug af vindmøllekraft, overgang til tørvegas, og opstilling af dynamo på mejeriet ligesom under Første Verdenskrig. Et flertal af elværkets medlemmer var imod disse alternative løsninger. Alligevel ønskede bestyrelsen at være forberedt på hvad som helst, og i november 1941 overtog Hals Elværk for 5.000 kr. matr. nr. 51Ø, i dag Midtergade 4, ganske enkelt for at sikre elværkets udvidelsesmuligheder i tilfælde af overgang til anden driftsform. I 1942 holdes der mange bestyrelsesmøder, og bestyrelsen gør sig stadig mange overvejelser omkring alternative muligheder for at producere eller skaffe strøm, ligesom den besøger andre elværker for at bese deres sugegasanlæg. Men man har tilsyneladende endnu let ved at få tilstrækkelig med olie fra Værnemagten, for da der i december 1942 kom et leveringstilbud fra Østvendssyssel Elektricitetsforsyning, svarer bestyrelsen, at det ikke for indeværende har nogen interesse. På generalforsamlingen i februar 1943 besluttet ligeledes at drive værket videre med den olie, "som den tyske Værnemagt leverer mod at faa Strøm," måske fordi forsamlingen syntes, at en pris på omkring 50.000 kr. for etablering af et sugegasanlæg var for meget. I 1943 besluttet dog at købe en "Natmaskine," og i den forbindelse påpeger formanden, at "Maskinen er ikke en Gasmaskine men kan om fornøden omdannes til saadan," hvad de "nuværende Maskiner" ikke kunne.

I januar 1945 bliver det alvorligt for Hals Elværk, da Værnemagten meddeler, at der kun kan leveres olie svarende til det antal kWh, som den aftager. Bestyrelsen beslutter at lysforbruget må halveres, og strømleverancen rationeres drastisk, ligesom gadelyset slukkes. De enkelte familier blev i første omgang tildelt et forbrug svarende til halvdelen af deres forbrug i samme måned året før. Senere blev dette ændret til et fast forbrug efter husstandens størrelse; tallene ændredes nærmest fra uge til uge. Overforbrug blev trukket fra i næste måneds ration, ligesom det blev pålagt en overpris. Også på kraftforbruget kom der drastiske rationeringer. Således blev al brug af kraft til "Kogning og Strygning" forbudt, mens landbrugerne kun måtte anvende kraft til "Tærskning og Hakkelseskæring," og senere besluttedes at også kraftforbruget skulle halveres.

Den 2. februar 1945 holdt Hals Elværk ekstraordinær generalfor-

samling, denne gang i biografen, som efterhånden var det eneste offentlige lokale, tyskerne endnu ikke havde bemægtiget sig. Foruden orientering om "de øjeblikkelige Forhold" var "Køb af Gasværk og Omforandring af den lille Maskine" på dagsordenen. Forslaget forkastes med 68 stemmer imod og 48 for, mens 14 stemmer var blanke eller ugyldige. Allerede den 10. februar holdes ny ekstraordinær generalforsamling om anskaffelse af anden drivkraft, og efter en – igen – livlig debat blev afstemningsresultatet 84 nej- og 51 ja-stemmer. Tre dage senere får bestyrelsen en mundtlig melding om, at "Værket omgaaende maa sørge for anden Drivkraft da Værnemagten i modsat Tilfælde ser sig nødsaget til at disponere over Værkets Beholdning af Brændstof," hvad vel måtte betyde fuld overtagelse af driften, og en trussel om frakobling af alt forbrug, der var Værnemagten uvedkommende. Denne mundtlige besked efterfølges af en skriftlig. Ny ekstraordinær generalforsamling indvarsles til den 17. februar. Rygterne i byen sagde, at Værnemagten havde truet med at sende bevæbnede observatører til denne generalforsamling, men dette fremgår nu ikke af protokollen. Resultatet af denne tredje generalforsamling indenfor 15 dage blev, at bestyrelsen med 107 stemmer for og 37 imod får bemyndigelse til at udvide værket, og i øvrigt selv måtte bestemme under hvilken form. Som et resultat af ovenstående beslutning købes en 120 HK 4-takts motor, og som et supplement til denne motor indkøbes et gasværk. Men krigen slutter, før man den 26. maj 1945 kan holde rejsegilde på gasgeneratorhuset. Den 16. august blev den nye motor og gasanlægget overtaget af elværket, men anlæggets historie blev nu ikke lang. For det første var der allerede i starten af september problemer med, at motorens stempler og ventiler sad fast i tjære, og for det andet bevilgede Varedirektoratet i slutningen af september den fornødne olie til værket. Gaseventyret var forbi, og bestyrelsen kunne gå i gang med at sælge tørvelageret.

Fra Ulsted Elværk er den første protokolindførsel, der kendes, fra den 30. juni 1941. Bestyrelsesmøderne i denne periode drejede sig mest om brugen af "Ensretter" og opklaring omkring "den bedste maade at udligne Strømstyrken enten ved Batteri eller Udligningsmaskine." Ulsted Elektricitetsværk fik altså under krigen leveret vekselstrøm, som blev omformet til jævnstrøm, før den blev sendt ud til elværkets forbrugere. Ulsted Elværk må have haft problemer med at styre strømstyrken, for under krigen fik værket flere erstatningssager på halsen p.g.a. overspænding på værket, hvorved i hvert fald en del radioapparater var blevet beskadiget.

Aalebæk Transformatorforening er stiftet den 6. april 1936. Juni 1937 forelå en opgørelse over tilslutningen af 16 lysforbrugere med

197 lampesteder og 31 stikkontakter, samt fem kraftforbrugere med 32,5 HK. Disse forbrugere udgjordes af 19 medlemmer, da kun to forbrugere fik installeret både lys og kraft. Udgifterne løb op i godt 50.000 kr., fordelt med knap 40.000 kr. til fællesanlægget og godt 10.000 kr. til installationerne. I foreningens første år blev dens medlemskreds udvidet af flere omgange, og den 1. april 1939 kan foreningens medlemstal opgøres til 35 medlemmer – 31 lysforbrugere med 365 lampesteder og 12 kraftforbrugere med 67,75 HK.

Gaaser Transformatorforening er stiftet den 18. august 1936. Den 24. november 1936 skinnede det elektriske lys for første gang i Gaaser. Installationsarbejdet var i fuld gang, men ledningsnettet var endnu ikke tilsluttet til højspændingsselskabet. Denne dag var der sølvbryllup på gården Haraldsminde; Stine og Anton Thomsen havde været gift i 25 år, og på festdagen skinnede lyset godt hjulpet på vej af en dieselmotor, som blev tilsluttet gårdens ledningsnet. Og i parrets sølvbryllupssang lyder bl.a. om Anton Thomsen: "og det hvide lys skaffer han os uden Skat, og det skinner i Gaaser for første gang i Nat."

Skiveren Transformatorforening er stiftet den 14. september 1936. Hvilket område transformatorforeningen dækkede fremgår af de mange sted- og gårdnavne i protokollen, så som Gandrup Enge, Engbo, Enggaarden, Enghave, Engvang, Klemmen, Lillehaven, Mellemløkken, Vesterhaven, Vibholt og Vester Hassing Enge.

Hals Oplands Transformatorforening er stiftet den 4. maj 1938. Etableringen betød en økonomisk satsning på 66.000 kr., fordelt på kun 16 andelshavere, så den må have været rimelig stor i 1938.

Ulsted-Rimmer Transformatorforening blev stiftet den 2. september 1938. Alle de 30 fremmødte blev indskrevet i protokollen – de fremmødte kvinder dog kun ved deres afdøde mands navn.

I 1940 påbegyndte NOAE en leverance af strøm til Aslund Transformatorforening. Til dette formål blev samme år bygget et transformatorårn, vest for gården Lyngholm. Aslund Transformatorforening havde i 1942 et køb hos NOAE på 24.616 kWh. Foreningens forbrugere havde 866 lampesteder, havde tilsluttet 201½ HK, og afregningen skete på basis af 67 lysmålere og 31 kraftmålere.

I 1942 påbegyndte NOAE en leverance af strøm til Rimmerne Transformatorforening. Blandt alle de mange elforsyningsforeninger i Hals Kommune er Rimmerne Transformatorforening den eneste, som overhovedet ingen skriftlige spor selv har efterladt sig, men heldigvis kan sådanne findes i NOAEs protokoller. Først den 20. februar 1943 kunne kontrakten, som forinden var underskrevet af Rimmerne Transformatorforening, underskrives af NOAEs bestyrelse. Kontrak-

ten blev dog kun underskrevet af fire af NOAEs bestyrelsesmedlemmer, da det sidste medlem ikke ønskede at underskrive den, fordi "20 Aar er for langt et Aaremaal for NOAE at paatage sig Garantien for den dertil hørende Højspændingsledning, der ikke bestaar af Kobber, men af Jerntraad." Den Anden Verdenskrig skabte flere mangelvarer, således også kobber.

Krigen satte sig også andre spor. Mange brugte tørv. Og nogle lavede disse tørv, bl.a. interessentskabet I/S Knoldgaard. Dette selskab er stiftet den 2. januar 1903, med det primære formål at sikre dets 55 interessenter adgang til tørvejord. Formålet søgte selskabet at nå ved køb af gården Knoldgaard med tilhørende jorder. Senere blev selve gården solgt fra, da den var hovedformålet uvedkommende, og i dag ejer selskabet – som stadig eksisterer, men nu nærmest har til formål at bevare et stykke natur og et stykke historie – ca. en tredjedel af Aslund Plantage, samt en del eng- og mosearealer nord for skoven. Men tilbage til tørvene, som var det primære for selskabet, og som under Anden Verdenskrig udviklede sig til en egentlig tørveindustri, med et stort presse- og ælteværk. Da der ikke kunne skaffes brændselsolie under krigen, blev det nødvendigt at få elektrisk kraft, og fra 1941 blev I/S Knoldgaard køber af elektricitet hos NOAE.

Selskabet investerede penge i såvel højspændingsledninger som transformatorstation med tilhørende lavspændingsledninger. Mandag den 26. maj 1941 blev der sat strøm på ledningerne, og selskabet blev med tørvegravningen arbejdsplads for mange mennesker. Strømforbruget blev hurtigt stort, og I/S Knoldgaards elektricitetsforbrug var i 1942 på 11.159 kWh, og selskabet havde tilsluttet 30 HK. Til sammenligning kan nævnes, at Stae Transformatorforening samme år forbrugte 15.010 kWh. Sagt på en anden måde: I/S Knoldgaard brugte i tre måneder 3.720 kWh pr. måned, mens Stae Transformatorforening i 12 måneder brugte 1.250 kWh pr. måned. Hvor stor produktionen egentlig var, kan eksempelvis belyses af, at der ifølge selskabets protokol blev presset 1.990 tons tørv i 1943. Sådanne installationer skulle etableres hurtigt og var af midlertidig karakter, så myndighederne accepterede at der blev slækket på de normale krav, hvorfor der i moser tit sås rustne stålkabler, gamle isolatorer og uimprægnerede træmaster. Det midlertidig var dog så som så, for udnyttelsen af moserne kom til at strække sig over mere end 10 år.

Tiden 1946-1955

I perioden fra 1946 til 1955 stiftes endnu to transformatorforeninger i Hals Kommune. Og så skal vi i samme periode have historien om en elværksbestyrer, der blev fyret efter lang og tro tjeneste.

Hals Sønderskovs Transformatorforening er stiftet den 12. november 1946. Forsyningen blev lokal, da der den 11. januar 1947 underskrives kontrakt om levering af elektricitet fra Hals Elektricitetsværk. I 1953 fik Hals Elektricitetsværk etableret en højspændingsledning fra ledningen på Fladkær, og da denne ledning passerede Storkereden, fik Hals Sønderskovs Transformatorforening lov til at slutte en transformer til, således at man kunne gå over til vekselstrømsforsyning i dette område.

Hou Hede Transformatorforening startede op i 1950 og var selvstændig frem til 1968, hvor den blev lagt ind under Hou Transformatorforening. Anlægsudgifterne løb op i godt 90.000 kr. Foreningens årlige forbrug voksede i dens levetid fra 8.532 kWh til 45.330 kWh – en fordobling på 18 år – hvorimod den gennemsnitlige pris, som forbrugerne betalte pr. forbrugt kWh, faldt fra 94 øre til 28 øre i samme periode.

Aslund Transformatorforeninges sidste formand Ejvind Nielsen, har fortalt, at da han i 1946 overtog ejendommen på Skindbjergvej nr. 26, havde denne ni lampesteder, og prisen på strøm var omkring 1 kr. for de første 5 kWh pr. lampested og herefter 50 øre pr. kWh for yderligere forbrug. Strømforsyningen var langt fra så stabil som i dag; der var ofte problemer under malkningen, lyset blinkede, og man skulle helst ikke sætte kværnen i gang samtidig. Ejvind Nielsen kan berette om kobbertråde, der var tykke som en finger, når de kom ud fra transformatorårnet, og som blev tyndere og tyndere, jo længere man kom væk fra tårnet. Som formand fik Ejvind Nielsen også henvendelser, når strømmen svigtede; bl.a. knækkede de gamle master fra 1940 sommetider i stormvejr. Midlertidigt kunne formanden måske grave mastestumpen ned ved siden af den gamle, men ellers gik kontakten videre til D. E. C. i Dronninglund, som herefter foretog selve reparationen. Forgængerer på formandsposten var Carl Peter Nielsen, og dennes søn, Peter Nielsen, kan fortælle om en hverdag, der var præget af faderens formandsarbejde i transformatorforeningen, og også her er det de mange henvendelser ved strømafrydelser, der specielt huskes.

Vester Hassing Elværk kom til at sætte et synligt spor i byen i denne periode. Et stigende forbrug af elektricitet bevirkede, at det i efteråret 1950 blev nødvendigt at få installeret et nyt vandkølet dieslagregat til at køre i paralleldrift med det eksisterende agregat. Den nye maskine havde et kølevandsforbrug på 18 liter vand pr. hestekrafttime, og for at spare på den mængde vand, der skulle bruges til kølingen, støbte man i den vestlige ende af det grønne anlæg, der dengang lå sydøst for elværket, et afkølingsanlæg, således at vandet efter afkøling kun-

ne genbruges. Det varme vand fra elværkets motor blev, via nedgravede rør, pumpet fra denne til det store bassin, og efter afkøling sendt retur til værket. Under denne proces kunne der udvikles kraftige vanddampe, som indhyllede pladsen. For at fremme afkølingen blev der i bassinet monteret et springvand, og dette har givet navn til pladsen, som i dag hedder Springvandspladsen. Med nu to maskiner i drift – en stor og en lille – opstod muligheden for at spare på drivmidlerne, og mindske udgifterne, ved kun at lade den lille maskine køre om natten, og denne blev derfor også kaldt natmaskinen. Den store maskine måtte dog startes op før mejeriet kunne påbegynde den daglige dont om morgenen.

Elværkerne var – i modsætning til transformatorforeningerne, som kun var distributionsselskaber – også produktionsselskaber, og til varetagelse af driften var det nødvendigt at have ansat elværksbestyrere. Der kendes navnene på 18 af disse elværksbestyrere. Blandt disse er der to, som skiller sig ud ved at have meget lange ansættelsesforhold. Den første er Laurits Jensen, som var elværksbestyrer i Vester Hassing Elværk i perioden 1912 til 1950, d.v.s. i 38 år. Hans karriere kunne oven i købet være blevet længere, for han omkom ved et ulykkestilfælde, da han ved beskæring omkring luftledninger ved gården Hækken faldt ned fra et træ og brækkede halsen. Den anden er Frederik Poulsen, som var elværksbestyrer i Gandrup i perioden 1907 til 1949, d.v.s. i 42 år.

Frederik Poulsen blev født den 4. oktober 1878 i Viborg Amt. I 1898 blev han udlært som bødker, og den 15. august 1906 etablerede han sig som bødkermester i Gandrup. Han blev ansat som elværksbestyrer ved Gandrup Elektricitetsværk den 1. juni 1907. Ved siden af arbejdet som elværksbestyrer fortsatte Frederik Poulsen gennem alle årene med at virke som bødker. I 1927 besluttede bestyrelsen, at Frederik Poulsen skulle tage eksamen som installatør, da det var noget besværligt at benytte installatører fra Aalborg, og herefter var han tillige autoriseret elektroinstallatør indenfor værkets område. Der er ingen tvivl om, at Frederik Poulsen var en utroligt vellidt bestyrer af elværket i Gandrup gennem de mange år, og bestyrelsen viste da også stor velvilje overfor hans ønsker, dels om løntillæg ved ekstra arbejde, og dels om forbedringer af værkførerboligen.

Men selv for den bedste begynder alderen på et tidspunkt at kunne mærkes, og i 1944 fortæller protokollen, at "Den 40 HK Dieselmotor var saa stærkt beskadiget ved Uheldet med Krumtapplejet at den næppe blev til Maskine mere." Måske kunne elværksbestyreren ikke lades for uheldet, men det var nu engang hans ansvar. Ikke desto mindre var han stadig vellidt, og til hans sølvbryllup den 5. december

1945 gav elværket 500 kr. til sølvbrudeparret "til fri Afbenyttelse." I 1949 drøftede bestyrelsen – som flere andre gange i denne periode – værket drift, og bestyrelsen vedtog at rette en forespørgsel til bestyreren, "om han af Hensyn til hans Alder nu kunde tænke sig at fratræde Ledelsen af Værket." Formanden vendte tilbage med det svar, at elværksbestyreren først forventede at fratræde om to år. Frederik Poulsen nærmede sig på det tidspunkt de 71 år. Svaret gav anledning til megen debat i bestyrelsen. Der afholdtes bestyrelsesmøde såvel den 12. som den 13. april, og resultatet blev indkaldelse til en ekstraordinær generalforsamling. Denne blev afholdt den 27. april, og dagsordenen var: "Værkets drift." Efter mange diskussioner blev resultatet en afstemning om følgende spørgsmål: "Ønsker Generalforsamlingen Bestyrerskifte paa Værket." Resultatet blev 46 stemmer for, 30 stemmer imod og seks blanke stemmer. Den 6. maj afholdtes endnu et bestyrelsesmøde, og her vedtoges, med fire stemmer mod én, at opsigse elværksbestyrer Poulsen med fratrædelse fra 1. december 1949.

Der er ingen tvivl om, at elværksbestyreren havde svært ved at følge med tidens krav, og at dette gik ud over værket drift. Der er heller ingen tvivl om, at han var vellidt, og at mange, både medlemmer og bestyrelsesmedlemmer, gerne ville gå med til at ignorere problemet – i hvert fald i en periode. Hans yngste datter var på dette tidspunkt 15 år, mens de andre børn efter al sandsynlighed var flyttet hjemmefra, så nok var der stadig forsørgerpligt, men han havde så bødkergerningen at falde tilbage på. Men beslutningen om fyringen var taget; nu skulle den bare føres ud i livet. Om den fortæller familietraditionen, at den længe blev "saboteret" af Poulsens støtter. Der skete nemlig det, at hver gang formanden skulle møde op for at effektuere fyringen, var elværksbestyreren ikke til stede. Forinden var nemlig mødt én af støtterne, som absolut skulle have Frederik Poulsen ud af "huset" på et ærinde. Frederik Poulsen døde den 15. juli 1951, knap 83 år gammel. At man under sagen havde set en del på hans forsørgerligt fremgår af, at bestyrelsen dagen efter holdt møde, hvor det vedtoges at yde hans enke, Ninna Poulsen, en årlig pension på 300 kr. de kommende 12 år.

Tiden 1956-1965

I perioden fra 1956 til 1965 stiftes de to sidste transformatorforeninger i Hals Kommune. Begge bryder ud af eksisterende foreninger. Det er også i denne periode, de tre første af elværkerne afslutter overgangen til vekselstrøm.

Hals Nørreskovs Transformatorforening blev dannet i 1957, da tre af

forbrugerne i Aalebæk Transformatorforening udtrådte af denne og dannede en selvstændig transformatorforening. Forud for opsplittningen af Aalebæk Transformatorforening lå en periode med mangelfuld strømforsyning, der kulminerede med en retssag mod foreningen. De tre forbrugeres strømforbrug opgøres til omkring 20.000 kWh. Dette var ca. en fjerdedel af hele Aalebæk Transformatorforenings forbrug på tidspunktet for delingen.

Gårdene Vester Nejsig, Abildholt og Hølund skrev i 1937 en kontrakt med Øster Hassing Transformatorforening om levering af strøm. Denne aftale opsiger Øster Hassing Transformatorforening efter 25 års forløb, hvorefter de tre gårdejere i 1962 optages som selvstændig transformatorforening – under navnet Abildholt Transformatorforening – under ØSEFA.

Gandrup Elværk havde i 1957 givet Gandrup Mejeri lov til at gå over til vekselstrøm, som af elværket blev købt udefra, og senere kom også fjernvarmecentralen og skolen på vekselstrøm. Dette må have sat en beslutningsproces i gang, for fra 1957 til 1962 afskrev man værkets værdi fra ca. 88.000 kr. til 6.000 kr. I samme periode nedbragte man gælden fra ca. 83.000 kr. til 10.000 kr. Hermed blev skabt økonomisk basis for overgang til vekselstrøm for alle forbrugere, og beslutningen om at gøre dette tog man i 1963. Overgangen til vekselstrøm i Gandrup er afsluttet i 1965.

Flere ting skubbede Vester Hassing Elværk over på vekselstrøm, bl.a. købmand Balle Danielsens ønske om at opføre et korntørreri og etableringen af et fjernvarmeanlæg i byen. Selve beslutningen derom blev taget i 1961. På dette tidspunkt havde værket tre maskiner på tilsammen 430 HK til at forsyne byen med elektricitet, ligesom værket ikke blot var gældfri, men endog havde lidt penge på bogen. Helge Lyng, der var blevet valgt ind i bestyrelsen i 1961, fortæller, at disse midler bl.a. blev brugt til at købe nye motorer til erhvervslivet inden omsens ikrafttrædelse i 1962, således at denne nye omsætningsafgift – momsens forgænger – blev sparet. Da overgangen var afsluttet i 1965, var gælden knap 340.000 kr.

I 1953 fik Hals Elværk – til at dække strømforbruget i spidsbelastningerne – etableret en højspændingsledning til elektricitetsværket, hvor strømmen blev ensrettet og sendt ud til Hals Elværks forbrugere som jævnstrøm. Bestyrelsens gentagne forslag om omlægning til vekselstrøm bliver flere gange nedstemt på generalforsamlingerne de kommende år, og først i 1961 er erkendelsen af, at den utidssvarende jævnstrøm burde afløses af vekselstrøm endelig slået igennem, og bestyrelsen får bemyndigelse til at omlægge byen i etaper. Herefter går det slag i slag, indtil selve elværket – som det sidste sted i Hals –

forlader jævnstrømmen i 1965.

Tiden 1966-1975

I perioden fra 1966 til 1976 afslutter det sidste elværk i Hals Kommune sin omlægning fra jævnstrøm til vekselstrøm. Og i denne periode nedlægges 13 transformatorforeninger, hvorved deres medlemmer bliver direkte andelshavere under forsyningsselskabet.

Den 29. juni 1963 vedtager Ulsted Elværk overgangen til vekselstrøm. Herefter igangsættes et kæmpearbejde, som tager sin tid. I foråret 1966 er omlægningen så langt fremskredet – og arbejdsbyrden tilsvarende mindsket – at elværksbestyreren kan undvære sin assistent. Herefter var elværksbestyreren eneste ansatte, og værket kørte med nedsat maskinkraft. Om natten fik byen i denne periode kun strømleverance via højspænding, mens motorerne var lukket ned. Herefter var overgangen snart fuldført.

Hou Hede Transformatorforening blev nedlagt i 1968, hvor den tilsluttes Hou Transformatorforening.

I 1971 opløses Gaaser Transformatorforening med den 95 installationer, Hals Sønderskovs Transformatorforening med dens 26 installationer, Hals Nørreskovs Transformatorforening med dens fire installationer, og Abildholt Transformatorforening med dens fem installationer.

I 1972 opløses Ulsted-Rimmer Transformatorforening med dens 63 installationer, Stae Transformatorforening med dens 120 installationer, og Holtet Transformatorforening med dens 104 installationer.

I 1973 opløses Gandrup El-forsyning (det tidligere Gandrup Elværk) med dets 370 installationer.

I 1974 opløses Vester Hassing El-forening (det tidligere Vester Hassing Elværk) med et ukendt antal installationer, Aslund Transformatorforening med dens 99 installationer, og Rimmerne Transformatorforening med dens 37 installationer.

Og i 1975 nedlægges Øster Hassing Transformatorforening med dens 150 installationer.

Tiden 1976-1985

I perioden fra 1976 til 1985 nedlægges endnu to transformatorforeninger. I 1976 opløses Aalebæk Transformatorforening med dens 78 installationer. Formanden kan på den afsluttende generalforsamling den 8. juni berette, at foreningen havde bestået i 40 år, at dens gæld til ESV var på ca. 50.000 kr., og at forbruget var 329.853 kWh.

Også Skiveren Transformatorforening opløses i 1976. Foreningen lukker med en gæld på 33.384 kr. Denne gæld, plus en rente på 10

%, overdrages til ESV, og foreningens medlemmer må afdrage denne ved i en periode på 10 år at betale en ekstra afgift på 2,60 kr. pr. ampere bundskrue.

Tiden 1986-1995

I perioden fra 1986 til 1995 eksisterer kun fire selvstændige transformatorforeninger i Hals Kommune området: Hals El-forsyning (det tidligere Hals Elværk), Ulsted El-forening (det tidligere Ulsted Elværk), Hou Transformatorforening og Hals Oplands Transformatorforening.

Hou Transformatorforening havde i 1987 et strømsalg på 5.349.904 kWh, et strømtab på 1,23 %, og en omsætning på godt 4,3 million kr. Året efter, i oktober 1988, blev priserne indført i protokollen: "Efter forhøjelsen paa 2½ % paa momsgrundlaget, blev det bestemt at man fastholder kilowatprisen uændret til 30,42 øre + afgift 32½ øre + moms 13,84 øre, i alt 76,76 øre."

Tiden 1996-2006

En ny elreform så dagens lys i 1999. Denne lov betød et frit elmarked. Men samtidig stillede den krav til adskillelse af produktion, transmission og distribution i selvstændige selskaber, krav som gælder alle eksisterende elforeninger, uanset størrelse, og alle disse nye selskaber skulle godkendes af et bevillingsnævn. Samtidig betød elreformen indførelse af dyrt måleudstyr, yderligere administration og skattepligt. Resultatet var, at små enheder ikke længere var økonomisk rentable, og de fire transformatorforeninger, som ved årtusindskiftet stadig eksisterede i Hals Kommune, måtte indstille deres selvstændige virksomhed og søge ind i større samarbejder. Hals Elforsyning, Hou Transformatorforening, Hals Oplands Transformatorforening og Ulsted El-forening blev alle opløst i år 2000.

Hou Transformatorforening efterlod sig en formue på ca. 1,25 million kr., som overgik til den nystiftede Hou Transformatorforenings Fond. Hals El-forsyning efterlod sig en formue på ca. 970.000 kr., som overgik til den nystiftede Hals Elværks- og Miljøforening. Begge disse foreninger har til formål at understøtte almenyttige initiativer i de tidligere transformatorforeningers forsyningsområde.

* Herværende artikel tager udgangspunkt i forfatterens arbejde med kilderne til Hals Kommunes elektricitetshistorie. Et arbejde, som resulterede i den 176 sider store bog af Klem Thomsen: "Lys over land – Elforsynings historie i Hals Kommune 1906-2006." Udgivet af Hals Museum for Museumsforeningen for Hals Kommune, 2006. Udgivet med støtte af Elforsyningen Sydvestsyssel ESV A.m.b.a., Hals Daghøjskole, Hals Elværks- og Miljøforening, Vattenfall A/S, Nordjyllandsværket. Hvor bogen, efter behørig generelle indledninger, er bygget op på basis af de enkelte værkers og foreningers startår og historie, lægges i nærværende artikel et kronologisk snit gennem

kilderne, som i artiklens første del, publiceret i Årsskrift 2006 s. 25-34, behandler El-forsyning, Udbredelse, Økonomi og Forbrug. I artiklens nærværende anden del, behandles den lokale elektricitetshistorie i kronologisk form, 1906 til 1915, 1916 til 1925, 1926 til 1935, 1936 til 1945, 1946 til 1955, 1956 til 1965, 1966 til 1975, 1976 til 1985, 1986 til 1995, 1996 til 2006. Såvel artiklens første del som anden del er skrevet på samme kildegrundlag, men er ikke underkastet samme analyse og konklusion som i "Lys over land." Der er altså her i den forstand tale om nyt materiale og om nye tolkninger. Skulle læseren få lyst til at vide mere om Hals Kommunes elektricitetshistorie, kan henvises til den grundige og detaljerede fremstilling "Lys over land," 2006.

HGN

Kilder og litteratur

Diverse regnskabsbøger for Anton Thomsen og Anders Klem Thomsen, begge Haraldsminde i Gåser, i forfatterens eje.

Oplysninger ved Ole Munk, dattersøn af elværksbestyrer Frederik Poulsen, Gandrup.

Thomsen, Klem: Lys over land. Elforsyningens historie i Hals Kommune 1906-2006.

Udgivet af Hals Museum for Museumsforeningen for Hals Kommune, 2006.

Bøger og publikationer fra Hals Museum

- Af museets bøger og publikationer kan endnu erhverves nedenstående. Medlemmer af Museumsforeningen for Hals Kommune får 10 % rabat. Prisen tillægges eventuelle forsendelsesomkostninger. Bestilling: Hals Museum, tlf. 99 31 74 50, e-mail: hgn-kultur@aalborg.dk.
- Årsskrift 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007. Pr. årg. 10 kr.
- Ting og Tider – Nyt fra Hals Museum, nr. 1-24, 1998-2007. Pr. nr. 5 kr.
- Hals Kalenderen, 2000. 20 kr.
- Carl Rise Hansen: Sognepræst og menighed, 1995. 30 kr.
- Hanne Fredlev Nielsen: Hugdrupgård i Hou, 1996. 15 kr.
- Klem Thomsen: Museumsforeningen for Hals Kommune, 1996. 30 kr.
- Helge Ovesen: Lærer i Hou under Anden Verdenskrig, 1997. 10 kr.
- Gerda Bergmann, Oda Dahl, Birthe Hjelm, Yrsa Jensen: Huse i Hals bd. I-VIII, 1999-2001. Pr. bd. 45 kr.
- Birthe Hjelm, Yrsa Jensen: Huse i Hals bd. IX-X, 2002-2003. Pr. bd. 45 kr.
- Jørn Bladsgaard Larsen: Limfjorden og dens betydning for landsbyen Gaaser, 1999. 10 kr.
- Einar Nielsen: Præstesøn i Hals, 1999. 20 kr.
- A. Sund Nielsen: Tilflytter til Hou i 1947, 1999. 10 kr.
- Klem Thomsen: Publikationer fra Hals Museum, 2000. 30 kr.
- Per Henriksen: Feriedreng i Hals i 1920'erne, 2001. 20 kr.
- Yrsa Jensen: S/S Københavns forlis ved Hals 1948, 2002. 30 kr.
- Martin Larsen: Forrædere, 2003. 10 kr.
- Inger Kirstine Bladt: Fra melsæk til matrostøj, 2007. 10 kr.
- Svend Gram Jensen: Hals Kirke, 2004. 20 kr.
- Klem Thomsen: Lys over land, 2006. 198 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen (red.): Sophie Hedvigs Juleopskrifter, 2005. 15 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen (red.): Fra Reformation til Enevælde, 2007. 298 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Blot Brudstykker, 1994. 98 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Hals Kommune, 1995. 60 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Besat og befriet, 1995. 60 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Spring og sport, 1996. 85 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Hugo Matthiessens Hals, 1998. 70 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Ånden fra '49, 1999. 80 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Hou Kirke, 2000. 98 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Hals Skanse, 2001. 60 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Fra tørv til natur, 2003. 80 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Vester Hassing Skole, 2003. 80 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Syg og sund i Hals Kommune, 2003. 85 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Gåser Kirke, 2003. 75 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Skryds-Peter, 2003. 10 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Øster Hassing Kirke, 2005. 98 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: En bygning besejres, 2005. 90 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Tre byer – tre befrielser, 2006. 60 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Monumentalt minimalt, 2007. 15 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: At fremme sportens interesse, 2007. 50 kr.
- Henrik Gjøde Nielsen: Hvor regnbuen ender, 2007. 80 kr.

Nye vedtægter, samme formål, samme område

Museumsforeningen for Hals Kommune har ændret navn til Museumsforeningen for Hals Museum, i konsekvens af strukturreformen. Formål og område er fortsat det samme, jf. vedtægterne:

"Foreningens formål er, i samarbejde med Aalborg Kommune, at medvirke til at drive Hals Museum. Hals Museums arbejdsområde er sognene Vester Hassing, Øster Hassing, Ulsted og Hals. Under Hals Museum hører Hals Museums Lokalhistoriske Arkiv. Hals Museum er en afdeling under Nordjyllands Historiske Museum."

På forsiden af *Årsskrift 2007* ses et kort over Hals Kommune, dannet den 1. april 1970 ved sammenlægning af Vester og Øster Hassing, Ulsted og Hals sognekommuner. Den 31. december 2006 ophørte Hals Kommune at eksistere, og indgik i den nye Aalborg Kommune.

Numrene på kortet henviser til elektricitetsværker og transformatorforeninger i Hals Kommune, nemlig: 1) Gandrup Elektricitetsværk. 2) Vester Hassing Elektricitetsværk. 3) Hals Elektricitetsværk. 4) Ulsted Elektricitetsværk. 5) Hou Transformatorforening. 6) Stae Transformatorforening. 7) Holtet Transformatorforening. 8) Øster Hassing Transformatorforening. 9) Aalebæk Transformatorforening. 10) Hals Nørreskovs Transformatorforening. 11) Striben. 12) Gaaser Transformatorforening. 13) Skiveren Transformatorforening. 14) Abildholt Transformatorforening. 15) Hals Oplands Transformatorforening. 16) Ulsted-Rimmer Transformatorforening. 17) Aslund Transformatorforening. 18) I/S Knoldgaard. 19) Rimmerne Transformatorforening. 20) Hals Sønderkovs Transformatorforening. 21) Myhren. 22) Hou Hede Transformatorforening. 23) Øster Aslund.

Således oplyst om såvel foreningens formål og område, og om elektricitetsforsyningens lokaliseringer i den tidligere Hals Kommune, kan man tage fat på læsningen af *Årsskrift 2007 for Museumsforeningen for Hals Museum og Hals Museum*.

HGN